

Het glazen gordijn van Nederland

- Alex Engbers -

Bij: Kroonbede Amersfoort 2016

In 2003 schreef Judith Koelemeijer een prachtige familiegeschiedenis: het zwijgen van Maria Zachea. Wat me altijd is bijgebleven is hoe al die kinderen van Maria Zachea hun jeugd zo verschillend hebben beleefd. De een herinnerde zich Kerstmis als het mooiste feest van het jaar, de ander als de grootste beproeving. Een bevestiging, een herkenbaar voorbeeld van wat ik al langer intuïtief begreep: er bestaat geen absolute waarheid, enkel een gepercipieerde waarheid. Wat ik u wil schetsen is mijn perceptie van onze samenleving.

Wie hoog over de Nederlandse samenleving vliegt ziet enkel voorspoed en verbinding. We wonen in energiezuinige huizen, rijden in veilige auto's over snelwegen zonder gaten, worden verzorgd in nieuwe ziekenhuizen, onze kinderen gaan met tienduizenden tegelijk naar de universiteiten, zelfs de natuur wordt evengoed onderhouden als een Hof van Eden. Voor één van de anderhalf miljard havenots op deze wereld lijkt Nederland verdacht veel op het paradijs. Wat leven we met elkaar toch in ongekende rijkdom. Ook de miljoenennota van morgen kent een voorspoedige toonzetting.

En wie van dezelfde hoogte kijkt naar onze sociale verbondenheid wrijft in zijn handen. 25.000 verenigingen waarin gevoetbald, vergaderd of gemusiceerd wordt. Hier in Nederland lijkt geen sprake van Bowling Alone, zoals de Amerikaanse socioloog Putnam de teloorgang van de sociale cohesie in de Verenigde Staten, beeldend samenvatte. En hoewel ik deze feiten niet wil weerspreken, geeft het mijns inziens een onjuist beeld van de koers van onze samenleving. Want als ik weer met mijn voeten op de grond sta, zie ik wat anders. Dan ervaar ik op te veel plekken de verkwanseling van onze gezamenlijkheid, van ons 'wij'. Dat verontrust me.

Dan heb ik het niet over de financiële problemen van sommige bevolkingsgroepen. Die zijn er wel, maar ze zijn van alle tijden. Grosso modo hebben bij ons de armlastigen het oneindig veel beter dan de sloebers van pak weg een halve eeuw geleden. Onze sociale vangnetten zijn niet perfect, maar wel goed. Waarlijk gebrek komt nog maar zelden voor. Uiteraard is dat geen reden om aan de nood van mensen voorbij te gaan, in tegendeel, die verdienen juist onze steun. Maar naar mijn inzicht vormt dat niet het grote probleem van onze samenleving. Mijn zorgen spitsen zich op andere vlakken toe.

Onze maatschappij verandert in hoog tempo. De ontwikkelingen zijn voor een mens haast niet bij te benen. Sinds enige tijd teken ik levensverhalen van oude mensen op. Wat steeds weer opvalt is hoe hun leefwereld is veranderd.

Tot aan 1960 gaan veranderingen nog langs de weg der geleidelijkheid. Zo wordt in de jaren '50 hard gewerkt aan de wederopbouw, maar aan de oude structuren wordt niet gemorreld. De verzuiling en de kerken staan nog in hun kracht. Leiding wordt geaccepteerd. Het 'wij' domineert over het 'ik'.

Dan gaat in de loop van de jaren zestig het dak eraf. De rock and roll klinkt, de pil komt beschikbaar, de tv toont mensen op de maan. De bevrijding van het individu ontbolstert. We zijn toen een weg ingeslagen, weg van het 'wij', die we nog steeds aflopen. En waar heeft het ons ook gebracht? Al te veel Nederlanders zijn nu: tegen het gezag en tegen de gezamenlijkheid. We wilden blijkbaar iets afleggen, ons van gevoelde ketenen bevrijden. Los van het feit dat de laatste 50 jaar ons ook veel goeds heeft gebracht – met name vrede en voorspoed – is een herbezinning van wie wij willen zijn onderhand hoogstnoodzakelijk. Niet als individu – dat staat gelukkig eenieder vrij – maar wie wij met elkaar willen zijn. Wie willen

we als Nederlanders zijn, wie willen we als Amersfoorters zijn. Anders gezegd, wat noemen we thuis en waarom noemen we dat thuis?

Dan is het onvermijdelijk de vraag te stellen waarom veel Nederlanders zo boos zijn. Oude instituten worden met argwaan of zelfs vijandschap bejegend. Om er een aantal te noemen: de kerk, de politiek, de media, de rechterlijke macht, ons koningshuis. Er wordt op gescholden, met dedain over gesproken, hun autoriteit wordt ontkend. Billijkheid, bescheidenheid en ingetogenheid lijken niet meer van deze tijd. Een griezelig gegeven. Wantrouwen, een dikke-ik en het steeds weer tamboereren op het veronderstelde eigen gelijk ondergraven immers de cohesie, de verbondenheid met onze maatschappij. De geschiedenis heeft geleerd dat er geen samenleving is die zich dat al te lang kan veroorloven. Het zijn drijfzandtijden. De hele westelijke wereld worstelt er mee. De opmars van Donald Trump, de Brexit, Pegida, ons Oekraïne-referendum, het zijn allemaal uitingen van hetzelfde. Het zijn stemmen vanuit angst. Er woedt een veenbrand van wantrouwen.

Ik hoop van ganser harte dat onze politieke leiders deze stemmen willen horen. Niet om hun oren ernaar te laten hangen, maar om de angst van de sprekers in hun ogen te zien. Om hen hoop en vertrouwen te bieden. Om hen te includeren. Om te leiden met het oog op de toekomst gericht.

In mijn ogen zijn er twee, groeiende problemen in onze samenleving die ons onderhand boven het hoofd dreigen te groeien. Het zijn twee angst-voeders, die elkaar versterken. De komst van asielzoekers en, nog veel belangrijker, de geniepig groeiende splitsing in onze maatschappij tussen hoog- en laagopgeleiden. Poelenburg, om het actueel samen te vatten. Eerst de asielzoekers. Dat is geen financieel issue. Wij kunnen hun opvang ons als land best veroorloven, ook al moeten we wel accepteren dat het om miljarden euro's gaat. De pijn zit ergens anders. De asielzoeker wordt als een indringer en soms zelfs als voorkruiper ervaren. Nu toont sociologisch onderzoek aan dat met de grote instroom van asielzoekers een risicovolle weg wordt bewandeld. Gunnar Heinsohn heeft in zijn boek *Söhne und Weltmacht* aangetoond hoe gevaarlijk het is als jongens geen toegang hebben tot de maatschappij waarin ze opgroeien. Vanuit wanhoop breken ze uit. Ooit waren ze kruisvaarder, vrijwilliger in de Spaanse burgeroorlog, treinkaper in Drenthe. Nu noemen ze zich jihadist. Het is geen toeval dat vrijwel alle recente aanslagen in België, Frankrijk en Duitsland homegrown zijn. Het gaat nooit over geloof, dat is meestal de dekmantel. Het gaat veel meer over zingeving, of juist het gebrek eraan. Avontuur en zelfs de dood zijn aantrekkelijker dan niet mogen meedoen in jouw maatschappij. In die zin trekken we met het binnenhalen van de duizenden asielzoekers dus ook een wissel op de toekomst. Niet hun islamitisch geloof vormt daarbij het probleem, maar onze maatschappij die richtingloos is, op het individu gericht en nu al zijn werkloosheid niet weet weg te werken. Zij die aan de zijlijn staan, accepteren dat niet.

We hebben in navolging van de Verenigde Staten alle ruimte gegeven aan de neo-liberalen, de apostelen van Ayn Rand en haar abjecte egoïsme, voor wie 'wij' niet bestaat. De vertegenwoordigers van het 'wij' – juist ja, de kerken, de politici, de media, Oranje, de rechterlijke macht - staan onder druk. Hun autoriteit is verschrompeld. Op zo'n moment zeggen dat we de poorten moeten openen voor asielzoekers werkt dan averechts. De pijn van 'Wir schaffen das' zit niet zozeer in het 'schaffen' als wel in het 'Wir'. Schaffen is de geldcomponent, dat valt te regelen. Maar wie 'wir' is, of dreigt te worden, daar zit de pijn. Toch beschouw ik de duizenden asielzoekers die ons land hebben bereikt als van een kleinere orde dan het tweede probleem dat ik waarneem: het glazen gordijn dat de Nederlandse samenleving langzaam maar zeker verdeelt.

Aan de ene kant van het gordijn staan de hoger opgeleiden. Dikwijls autochtoon, ze spreken hun talen, ze jobhoppen, bereizen de wereld, geloven hartstochtelijk in democratie en hebben goed verdienende banen. Ze kunnen het leven aan. Hun kinderen gaan naar het VWO, bespelen een instrument. Rationaliteit en redelijkheid vormen de richtsnoeren in hun leven. Aan de andere kant van het gordijn staan de lager opgeleiden. Deze jongens en meisjes die met hun mindere startpositie, niet zelden allochtoon, proberen hun weg te vinden in onze maatschappij. Zij leven in een wereld waar de politie niet je beste vriend is, waar aanmeldingsformulieren niet te nemen hordes zijn, waar een leuke, perspectief biedende baan steeds lastiger te vinden is. De opmars van de robot gaat ze zeker niet helpen. De komst van asielzoekers evenmin. Let wel: de bestuurders van Nederland en hun kinderen behoren tot de kaste der bevoorrechten. Dat betekent dat ze een goed begrip hebben voor de noden aan hun kant van het glazen gordijn. Maar horen ze veel moeizamer de signalen van gene zijde van het gordijn, waar begrippen als zekerheid en veiligheid, kernwoorden als het gaat om maatschappelijke rust en tolerantie, anders worden beleefd.

Kunnen we ons zo'n tweedeling veroorloven met aan de ene kant de sterken die straks hun weg wel vinden in de globale economie en aan de andere kant onze bontgekleurde VMBO-kinderen voor wie steeds minder banen beschikbaar zijn? Het lijkt me een heilloze weg. Het is vragen om sociale problemen. Het is in ieder geval geen 'thuis' waarop ik trots zou zijn. Een samen-leving zo is mijn overtuiging, kan niet bestaan zonder een gedeeld 'wij'. Om compromissen of pijnlijke beslissingen uit te leggen, moet je ergens aan kunnen refereren. Aan gedeelde en onwrikbare waarden en normen bij voorkeur.

Ik zie dat het moeilijk is voor politici om het 'wij' te schragen. Het politieke draagvlak voor moeilijke beslissingen verschrompelt. Dat politicus een lastig én eerbaar beroep is, wordt te weinig uitgedragen en verdedigd. De media doen er ook weinig aan om de noodzakelijkheid van politieke leiding en de complexiteit van compromissen voor het voetlicht te brengen. Liever wordt bericht over hijgerige non-items. Politici en media spelen soms een griezelig spel waarbij beeldvorming belangrijker lijkt dan de koers op lange termijn.

De geschiedenis leert ons dat je een samenleving op verschillende manieren kunt binden. Een gezamenlijke vijand, de wens naar soevereiniteit, een geloof, cultuur, taal, sociale rechtvaardiging, etnische trots, een vlag, een koningshuis. Allemaal valide. Maar nooit is er in de geschiedenis een land geweest dat zei: het moet toch ook kunnen als we voortaan als mensen met de rugge naar elkaar staan.

Aan de basis moet een gedeeld, normerend verhaal liggen. Eeuwenlang was dat het verhaal van Jezus. Anno 2016 staat heel Europa nog vol met kerken, kloosters en kapelletjes. En hoewel het verhaal van Jezus voor velen, ook hier aanwezig, nog een levend verhaal is, wordt het niet meer massaal gedeeld. We zullen daarom met elkaar op zoek moeten naar een verhaal, dat wel door de meeste Nederlanders, onafhankelijk van kleur, geloof en sociale laag wordt herkend en gedeeld. Een verhaal dat rept van rechten én plichten. Dat waarden uitdraagt. Dag na dag.

Er is in deze maatschappij te weinig bereidheid elkaar te vertrouwen. We nemen elkaar bij voortduring de maat. Zeker ook in de politiek. Wat we nu missen is dat bindende, dienstbare verhaal. Een verhaal dat het belang van 'wij' van 'samen' van 'dienstbaarheid' onderstreept. Een verhaal waarin het 'wij en 'de lange termijn' wezenlijker zijn dan het 'ik' en 'de korte termijn'. Laten we de allerhoogste vragen dat onze politici dat verhaal gaan vertellen. Opdat de Nederlander onderkent: dat is ook mijn verhaal. Dit is mijn thuis. Waar deemoed regeert. Deemoed, de moed om onze samenleving, ons 'wij', te dienen.